

Milieu en KMO/MKB in de Euregio Scheldemond

ir. Helene De Rore
stafmedewerker GOM - West-Vlaanderen

Een deelname aan dit project of aan andere gelijkaardige projecten kan voor bedrijven net dat extra duwtje in de rug betekenen om hen over te halen hun bestaande milieuzorg uit te breiden, om op een systematische manier hun milieuprestaties te evalueren en actief verbeteringsopties op te sporen gevolgd door implementatie in het bedrijf.

Inleiding

Het project 'van Milieu en KMO/MKB in de Euregio Scheldemond', uitgevoerd door de GOM - West-Vlaanderen in samenwerking met de GOM - Oost-Vlaanderen en Syntens Zeeland, wil kleine en middelgrote industriële bedrijven uit deze drie provincies stimuleren om milieuvriendelijker te gaan produceren. Door gebruik te maken van infomiddagen en een doorlichting van de milieuaspecten en -effecten van de globale bedrijfsvoering wil het project de deelnemende bedrijven aansporen tot het invoeren van schone technologieën, afval- en emissiepreventie en algemene milieuzorg. Dit artikel gaat dieper in op het doel, de werking en de tot nu toe bereikte resultaten van het project.

Projectbeschrijving

Kleine en middelgrote ondernemingen hebben het doorgaans moeilijk om de milieuwetgeving en de evolutie in milieuvriendelijke technologieën op de voet te volgen. Bij deze ondernemingen is meestal de algemene bedrijfsvoering prioritair waardoor milieu bijzaak wordt. Zij hebben problemen om de juiste informatiekanalen te vinden waardoor hiaten ontstaan in hun kennis of informatiedoorstroming. Zij kam-

pen vaak met een tijds- en personeelsgebrek om zich grondig in milieumaatregelen te verdiepen. Bovendien reageren veel bedrijven defensief in plaats van (pro)actief tegenover milieu, onder meer omdat milieumaatregelen verondersteld worden altijd hoge, extra kosten met zich mee te brengen. Toch blijken vooral preventieve en brongerichte milieumaatregelen kosten-neutraal of zelfs kostenbesparend te zijn. Bij het Midden en Klein Bedrijf in Nederland is een vergelijkbare situatie aanwezig. Om KMO bedrijven te overtuigen van het nut van preventieve milieuzorg en de beschikbare milieutechnologische

informatie bij hen te verspreiden werd in januari 1997 gestart met het project 'Milieu en KMO/MKB in de Euregio Scheldemond'.

Het project is onderdeel van het Interreg II programma en wordt financieel gesteund door het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling, de Vlaamse Gemeenschap, het Nederlandse Ministerie van Economische Zaken en de provincies Oost-Vlaanderen, West-Vlaanderen en Zeeland.

Industriële bedrijven met 10 tot 250 werknemers worden sectorieel benaderd en per sector wordt een vast stappenplan (Figuur 1) van infosessies en individuele milieu-

Figuur 1 Projectstappenplan

Stap 1. Informatieve workshop

Bedrijven krijgen de kans om kennis te maken met het project en de projectuitvoerders. Externe deskundigen of milieuverantwoordelijken van bedrijven verstrekken info en voorbeelden van milieutechnische oplossingen en alternatieven voor milieuknelpunten in de benaderde sector.

Stap 2. Doorlichting

Het milieubeleid van het bedrijf en de milieubelasting van de bedrijfsvoering worden kosteloos geanalyseerd. Bevindingen en aanbevelingen worden opgenomen in een individueel rapport waarbij alle bedrijfsinformatie vertrouwelijk wordt behandeld. Op basis van alle doorlichtingen wordt een syntheserapport voor de sector opgemaakt met een samenvatting van de gemeenschappelijke en meest voorkomende milieuproblemen. Het streefcijfer per sector voor deelname aan de doorlichting is 15 bedrijven verspreid over de drie provincies.

Stap 3. Uitdiepingsronde relevante milieuthema's

Met behulp van het syntheserapport worden enkele courante milieuproblemen geselecteerd om uitgebreider behandeld te worden. Extra, specifieke en meer in diepte info wordt door externe deskundigen aan de bedrijven verstrekt.

Stap 4. Projectgroepvorming

Bepaalde milieuproblemen vragen extra onderzoek vooraleer een technisch-economisch haalbare oplossing kan aangeboden worden. Geïnteresseerde bedrijven (minimaal twee) kunnen een cluster vormen om samen met deskundigen een onderzoeksproject uit te werken en uit te voeren. Via het project kan 50% financiële steun verleend worden aan het onderzoek. Het resterend bedrag komt van de deelnemende bedrijven.

Euregio Scheldemond is een samenwerkingsverband tussen de Vlaamse provincies Oost-Vlaanderen en West-Vlaanderen en de Nederlandse provincie Zeeland.

Het kerngebied wordt gevormd door de arrondissementen Eeklo, Gent, Sint-Niklaas en Brugge aan Vlaamse zijde en uit de provincie Zeeland. De Vlaamse arrondissementen die grenzen aan het kerngebied zoals Oostende, Roeselare, Diksmuide, Tielt, Kortrijk, Oudenaarde, Dendermonde en Aalst komen ook in aanmerking voor ondersteuning.

doorlichting doorlopen. Op dit ogenblik werden reeds drie sectoren, namelijk de metaalbewerking, beton- en natuursteen en de vlees- en visverwerking afgerond. Bij de metaalverwerking werd vooral aandacht besteed aan reinigen en ontvetten, oppervlaktebehandelingen en het gebruik van koelmeccmiddelen bij verspanende bewerkingen. In juni 1998 werd gestart met de textielsector en de hout- en meubelindustrie. In november 1998 komt de kunststofverwerking aan de beurt. Tot eind 1999 volgen nog de drukkerijen, industriële bakkerijen en confiseriebedrijven.

Een belangrijk instrument ter sensibilisatie en voor informatie-doorstroming is het doorlichten van de milieutoestand van het bedrijf. Veel bedrijven hebben geen goed globaal overzicht van hun milieusituatie en de externe en interne milieukosten waardoor het voor hen moeilijk wordt om op een gefundeerde basis knelpunten aan te duiden en maatregelen te selecteren.

De milieuanalyse van het bedrijf of stap 2 in het project wordt uitgevoerd door een milieuconsulent van de GOM's of Syntens en gebeurt aan de hand van een vragenlijst en een rondleiding door de onderneming. Hiervoor wordt ongeveer een halve dag voorzien. Er wordt hoofdzakelijk aandacht besteed aan de gevolgen van het productieproces voor het milieu en hoe negatieve milieuaspecten verminderd kunnen worden. De milieueffecten en -prestaties van het bedrijf worden onderzocht en geëvalueerd met een identificatie van aandachtsgebieden voor verbetering.

Het type milieuaudit uitgevoerd in het kader van dit project verschilt van het type audits dat nu het meest bij de bedrijven wordt uitgevoerd, namelijk de juridische of compliance audits. Deze juridische audits toetsen de conformiteit van het bedrijf met de wettelijke milieuplichtingen. Aan dit aspect van milieuzorg wordt in dit project minder aandacht besteed. Niettemin wordt bij het vaststellen van niet-conformiteiten met de wetgeving dit gesignaleerd aan het bedrijf. Zij worden dan doorverwezen naar de GOM's, die vrijblijvend kunnen gecontacteerd worden rond aspecten van milieuwetgeving. De hier gebruikte audit leunt sterker aan bij de decretale milieuaudit die voor sommige Vlaamse bedrijven verplicht is of opgelegd kan worden door de wetgever. Gezien de beperkte hoeveelheid tijd die in dit project toegewezen wordt aan de milieuanalyse is deze dan ook eerder als verkennend dan zeer diepgaand te beschouwen. Van de doorlichting wordt een individueel rapport opgemaakt waarin de sterke en zwakke punten van het bedrijf op milieugebied worden opgesomd. Tevens worden aanbevelingen ter verbetering van de milieutoestand geformuleerd.

De gesuggereerde adviezen situeren zich op een eerstelijnsniveau. De nadruk ligt bij preventie-maatregelen die het ontstaan van afval en emissies aan de bron beperken of reduceren. Er wordt eveneens aandacht besteed aan energiebesparingsmogelijkheden. De bedrijven worden attent gemaakt op het bestaan van milieugunstiger grond- of hulpstoffen en alternatieve procestechnieken. Contactmogelijkheden voor het verkrijgen van gespecialiseerd, deskundig advies of inlichtingen zoals kenniscentra, studie bureaus of leveranciers van milieutechnologie of

milieuproducten worden doorgegeven.

Dergelijke milieuanalyses verschaffen de bedrijven een beter inzicht in hun huidige milieusituatie. Ze leiden tot een identificatie van probleemgebieden en vormen een basis voor het aanduiden van verbeteringsopties. Jammer genoeg blijken nog niet alle bedrijfsleiders volledig overtuigd te zijn van het nut en de voordelen verbonden aan dergelijke milieu-audits.

Resultaten

Deelname bedrijven

In totaal werden reeds 54 bedrijven doorgelicht. Tabel 1 geeft de indeling van de deelnemende bedrijven per sector en per provincie weer.

De bedrijven namen onder andere deel aan het project en de doorlichting omdat zij met een concreet milieuprobleem worstelen en niet volledig op eigen kracht een oplossing kunnen vinden en/of om meer inlichtingen te verkrijgen over de huidige stand van de techniek en mogelijke preventie-maatregelen. Sommige bedrijven hebben al een betrekkelijk goed beeld van hun milieusituatie en knelpunten maar willen dit vergelijken en aanvullen met de opinie van een externe auditor.

Algemene vaststellingen en aanbevelingen op basis van de audits

Alhoewel de drie tot nu toe aan bod gekomen sectoren metaal, beton- en natuursteen en de vlees- en visverwerking zeer uiteenlopende productieprocessen hebben, komen toch een aantal algemene bevindingen steeds terug. Deze bevindingen

Tabel 1

Sector	Aantal deelnemende bedrijven			
	Totaal	W. -Vl.	O. - Vl.	Zeeland
Metaalbewerking	21	6	10	5
Beton en betonwaren	8	3	4	1
Natuursteenbewerking	6	1	1	4
Vleesverwerking	-15	5	10	
Visverwerking	4		1	3

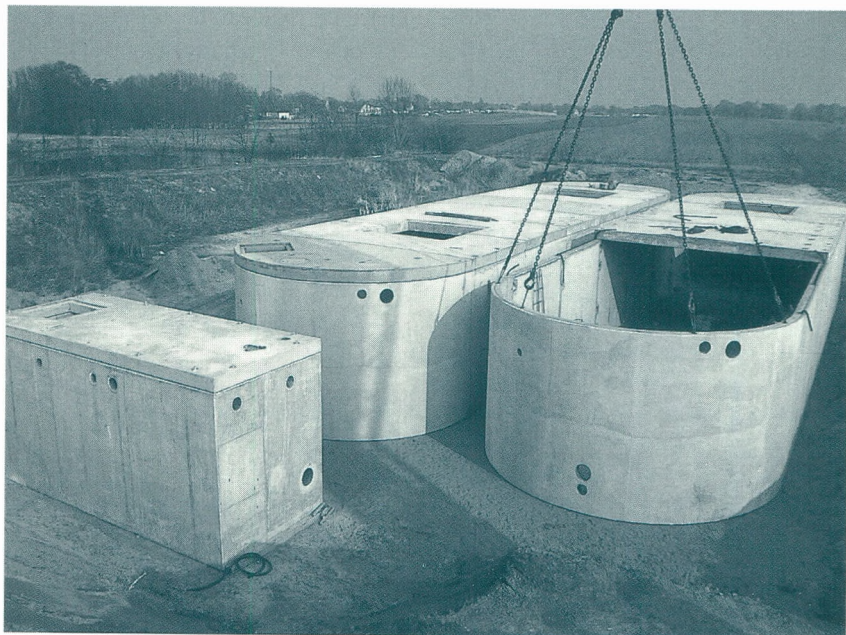
gelden voor zowel de Vlaamse als de Zeeuwse bedrijven.

- Het merendeel van de bezochte bedrijven situeert zich op het gebied van milieuzorg eerder in het peloton dan bij de koplopers. Milieuproblemen worden nog te vaak fragmentarisch opgelost. De milieuzorg zou in een meer gestructureerde vorm moeten plaats vinden en milieuzaken moeten een evenwaardig onderdeel van het bedrijfsbeleid worden.

Veel bedrijven zouden gebaat zijn met het opstellen van milieudoelstellingen en een milieuprogramma waarbij systematisch alle milieucompartmenten en aspecten van milieuzorg aan bod komen en kritisch geëvalueerd worden met het oog op het verbeteren van de milieuprestaties. Dit programma kan naargelang de beschikbare tijd en behoefte gespreid worden over meerdere jaren.

- De meeste bedrijven hebben een milieuverantwoordelijke aangesteld. Deze persoon combineert evenwel bijna altijd zijn milieutaak met een andere bedrijfstak waardoor vaak onvoldoende tijd overblijft om milieuaangelegenheden optimaal af te handelen. Ook de snelle evolutie van de Vlaamse milieuwetgeving en haar complexiteit zijn medeverantwoordelijk voor het feit dat bij Vlaamse bedrijven bepaalde milieu-juridische verplichtingen niet of slecht worden nageleefd. Vaak wordt vastgesteld dat bedrijven niet in orde zijn met de verplichte inkuiping van gevaarlijke stoffen. Ook blijken velen niet op de hoogte van de verplichte jaarlijkse emissiemeting van rookgassen op stookinstallaties met een nominaal thermisch vermogen vanaf 100 kW. Milieuvergunningen zijn vaak niet volledig in orde. Rubrieken van bepaalde hinderlijke activiteiten ontbreken of wegens de snelle veranderingen en uitbreiding bij sommige KMO's is de exploitatie- of milieuvergunning niet meer actueel. Nederlandse bedrijven blijken op dit ogenblik minder problemen te hebben met de milieuwetgeving. *Er wordt aangeraden jaarlijks alle vergunningen te controleren en eventuele veranderingen door te geven aan de betrokken instanties.*

- De voornaamste beweegredenen van bedrijven om bepaalde milieumaatregelen in te voeren of milieuinvesteringen uit te voeren zijn de verplichtingen of normen opgelegd in de milieuwetgeving.

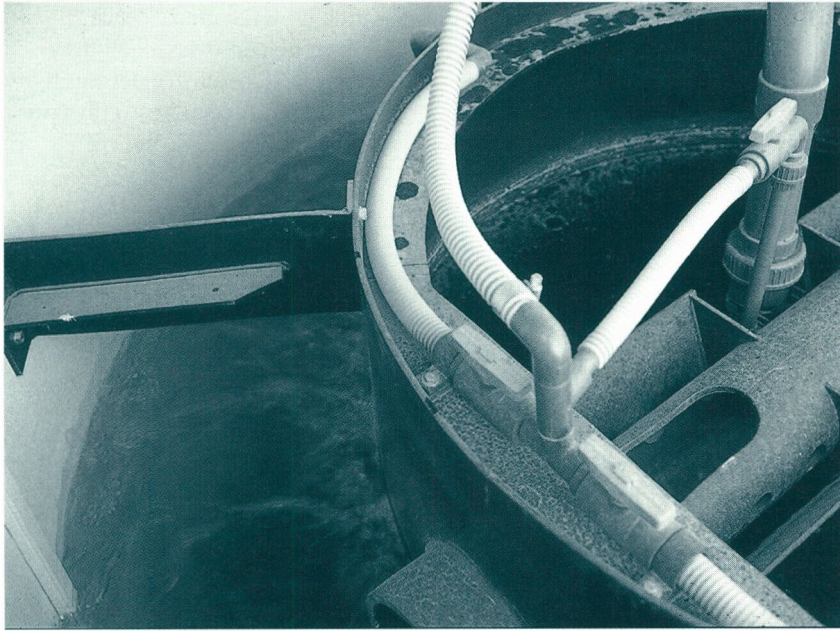

SBR met grootvolume bekkens van Beton De Clercq, deelnemend bedrijf aan het project.

Een sterke verhoging van milieu-kosten zoals heffingen of taksen is ook een goede aanleiding. Als een onderneming al verder gaat dan de wettelijke eisen, dan wordt de selectieve inzameling en gescheiden afvoer van afvalstoffen meestal als eerste uitgebouwd. Het kostenbesparend aspect is hier dan de doorslaggevende factor. Bij iedere onderneming zijn er enkele richtlijnen of maatregelen terug te vinden die je vanuit milieuoogpunt kan omschrijven als preventiemaatregelen. Het hergebruik van aangeleverde kartonnen dozen als eigen verpakkingsmateriaal, de aankoop van producten in retourverpakkingen of duidelijke werkinstructies bij het doseren van chemicaliën om verspilling te voorkomen zijn enkele voorbeelden. Vaak behoren de ingevoerde maatregelen tot het type van 'goed huismeesterschap' of 'good housekeeping'. Bij navraag blijkt dat deze maatregelen doorgaans zijn ingevoerd omdat zij leiden tot een verhoging van de bedrijfsefficiëntie in plaats vanuit milieu-overwegingen. *Goed huismeesterschap maatregelen kunnen belangrijke besparingen op het grond- en hulpstoffenverbruik en de afvalproductie realiseren met doorgaans minimale investeringen en aanpassingen. Zij zijn trouwens op korte termijn invoerbaar. Om goed huismeesterschapregels te formuleren en te kunnen invoeren moet wel ieder productieproces, afval- en emissiestroom in vraag gesteld worden en met andere ogen bekeken worden. Waar en hoe kan efficiënter en*

zuiniger gewerkt worden? Het kritisch bekijken van het eigen productieproces gekoppeld aan het meten en registreren van de afval- emissiestromen, het grondstofverlies en het energieverbruik zal het genereren van dit type preventiemaatregelen vereenvoudigen.

- Een van de redenen waarom niet meer bedrijven proactief met milieuzaken omspringen is de vastgeroeste overtuiging bij bepaalde ondernemers dat milieumaatregelen altijd extra kosten moeten meebrengen. Hierdoor wordt ook minder aandacht besteed aan een interessante categorie milieumaatregelen, met name preventiemaatregelen. Preventie voorkomt of beperkt de omvang van afval- en emissiestromen door reductie aan de bron, door intern hergebruik en/of vermindert de milieuschadelijkheid van deze stromen. Milieuwinst wordt hier gekoppeld aan economische, financiële voordelen. Een afwachtende houding heeft als gevolg dat een aantal interessante mogelijkheden, die soms met betrekkelijk kleine inspanningen en kosten kunnen ingevoerd worden, in de praktijk onbenut blijven. *Ervaring leert dat bij negen van de tien bedrijven nog aantrekkelijke kansen aanwezig zijn op het domein van preventie. Talloze, geslaagde voorbeelden uit de praktijk bevestigen en illustreren het positieve aspect van preventie voor bedrijven op milieu- en economisch vlak. Het uitbouwen van preventieve milieuzorg vraagt wel een inspanning van de bedrijven*

Actief slib-installatie van Beton De Clercq

omdat een systematische inventarisatie van de bronnen en oorzaken van iedere afval- of emissiestroom en de inherente milieukosten nodig is als startbasis.

- De administratie van milieugegevens is bij veel bedrijven voor verbetering vatbaar. Een gestructureerd en centraal opbergstelsel voor vergunningen, heffings- en meldingsformulieren is slechts sporadisch aanwezig. Het is opvallend dat veel bedrijven geen goed inzicht in en overzicht hebben van hun water- en elektriciteitsverbruik, het grondstofverlies en de hoeveelheid geproduceerde afvalstoffen. Een goed beeld van de milieukosten ontbreekt vaak. Een samenvatting van de externe milieukosten zoals onder meer heffingen en afvalverwerkingskosten kan mits wat zoekwerk wel opgesteld worden. Maar over de omvang van interne milieukosten, veroorzaakt door onder meer grondstofverlies of productieverlies, hebben velen het raden naar.

Een goede, uitgebreide inventarisatie en registratie (meting) van iedere afval- en emissiestroom en het verbruik van energie, grond- en hulpstoffen vormt het vertrekpunt om aandachtsgebieden voor preventie en andere milieumaatregelen af te bakenen en om het potentieel voordeel van bepaalde opties in te schatten.

- De interne communicatie rond milieuzaken met de werknemers wordt bij de bedrijven soms verwaarloosd. *Goede communicatie met de werkvloer rond milieuzaken onder meer door infovergaderingen,*

uithangen van duidelijke werkinstructies, regelmatige berichten over de resultaten van de milieumaatregelen via een uithangbord of personeelsblad, bevorderen de betrokkenheid en motivatie van de werknemers. Een grotere betrokkenheid resulteert meestal in betere uitvoering van milieu-instructies met als gevolg betere resultaten. Bovendien hebben de werknemers soms goede ideeën of suggesties voor verbeteringsmogelijkheden.

Sectorale syntheserapporten

Een uitgebreid overzicht van de bevindingen en aanbevelingen per sector, gedistilleerd uit de doorlichtingsrapporten, is terug te vinden in de sectorale syntheserapporten die opgemaakt worden aan het einde van elke doorlichtingsronde. De sectorale rapporten van metaalbewerking, beton- en natuursteen en de vlees- en visverwerking kunnen bij de GOM West-Vlaanderen opgevraagd worden. Tabel 2 geeft een selectie uit de aan bod gekomen aanbevelingen bij de drie sectoren. Bij de audit en in het rapport worden de bedrijven ook regelmatig gewezen op de resultaten van het Presti I programma. Dit Preventie Stimulerend programma werd uitgevoerd door verschillende beroepsfederaties in samenwerking met OVAM. Voor een 32-tal bedrijfssectoren is een handboek met opties en werkbladen voor een gestructureerder aanpak van milieuzorg ter beschikking (meer inlichtingen bij

het PRESTI secretariaat van OVAM, tel. 015/ 28 42 84). Een uitgebreid overzicht van sectorspecifieke preventieopties en milieumaatregelen kunnen geïnteresseerde bedrijven terugvinden in deze handleidingen.

De deelname van tot nu toe 54 bedrijven aan het project illustreert hun bereidwilligheid om de eigen milieuprestaties te verbeteren en laat een positieve ingesteldheid blijken tegenover milieumaatregelen die verder gaan dan wettelijk vereist. Een uitgebreide enquête naar de reacties van de deelnemende bedrijven op de gegeven aanbevelingen is nog niet uitgevoerd. Toch blijkt uit enkele contacten dat bepaalde bedrijven als gevolg van de doorlichting stappen hebben ondernomen om bepaalde veranderingen in te voeren of de haalbaarheid van bepaalde maatregelen verder te onderzoeken. Een betonwarenproducent besloot voor het reinigen en spoelen van machines en apparaten over te schakelen op het gebruik van regenwater in plaats van het duurdere grondwater. De infrastructuur om regenwater op te vangen is in opbouw. Een metaalverwerkend bedrijf met een poederlakinstallatie en droogoven heeft de hulp van een externe expert ingeroepen om de werking van de oven te optimaliseren en het warmteverlies zoveel mogelijk te beperken. Een viertal bedrijven uit de vlees- en vissector hebben besloten zich te verenigen in een cluster (stap 4 in het project) om de haalbaarheid van het recupereren van pekeldaden, gebruikt bij het zouten of marinieren van sommige producten, via membraanfiltratie te testen.

Besluit

De concrete acties van enkele bedrijven naar aanleiding van de doorlichting zijn indicaties dat langzaam maar zeker de mentaliteit tegenover preventieve milieuzorg bij KMO's aan het veranderen is. De doelstellingen van het project Milieu en KMO/MKB in de Euregio Scheldemond zijn hiermee gedeeltelijk bereikt. Een deelname aan dit project of aan andere gelijkaardige projecten kan voor bedrijven net dat extra duwtje in de rug betekenen om hen over te halen hun bestaande milieuzorg uit te breiden, om op een systematische

manier hun milieuprestaties te evalueren en actief verbeteringsopties op te sporen gevolgd door implementatie in het bedrijf. Ook in de andere nog aan bod komende sectoren

zoals textiel, hout- en meubel, kunststofverwerking, drukkerijen, industriële bakkerijen en confiserie wil de GOM - West-Vlaanderen in samenwerking met de GOM - Oost-

Vlaanderen en Syntens Zeeland bedrijven helpen overtuigen dat schoner produceren zonder kwaliteitsverlies en op een kost-efficiënte manier mogelijk is¹.

Tabel 2
Enkele tips voor preventieve milieuzorg

Sector	Tip
Algemeen	<ul style="list-style-type: none"> • Inventariseer en analyseer: <ul style="list-style-type: none"> - water- en energieverbruik; - grond- en hulpstoffenverbruik; - grondstofverliezen; - afvalhoeveelheid; - milieukosten, zowel interne kosten (bijvoorbeeld: grondstofverlies of foutieve productie) als externe kosten zoals die voor afvalverwijdering. • Stel een milieuprogramma op met te behandelen milieuaandachtspunten. Maak een tijdsplanning en leg streefdata vast. • Reduceer de hoeveelheid toegeleverd verpakkingsmateriaal door onder meer : <ul style="list-style-type: none"> - aankoop van producten in bulk; - aankoop van producten in retourverpakkingen; - gebruik van meermalige verpakkingssystemen zoals metalen kooien. Overleg en maak hierover afspraken met leveranciers. • Controleer regelmatig het persluchtleidingnet en de aansluitingen op lekken. Optimaliseer de persluchtbehoefte door onder meer decentraal opwekken van perslucht, installatie capaciteitsregeling.
Metaal- bewerking	<ul style="list-style-type: none"> • Goed beheer van de koelsmeermiddelen onder meer door een registratie van aanmaak en verversing, een regelmatige kwaliteitscontrole en gebruik van extra filtersystemen verlengt de standtijd en vermindert het verbruik. • Bij bepaalde verspanende bewerkingen zoals zagen of plooiën kan microdosering van koelsmeermiddelen de klassieke toevoersystemen vervangen. • Voorkom bodemvervuiling door oliën, door het gebruik van inkuipingen van opslagvaten en lekbakken en lekpannen bij de machines. Ban chloorhoudende koelsmeermiddelen uit het bedrijf. • Gebruik een milieugunstiger verfspuittechniek (minder overspray, minder solventemissie) : elektrostatisch > airmix > airless > HPLV > pneumatisch. Reduceer solventgebruik door te werken met opgewarmde verf of over te schakelen op watergedragen of high solid verven of op poederlakken.
Beton en betonwaren	<ul style="list-style-type: none"> • Gebruik milieuvriendelijke ontkistingsmiddelen. • Gebruik regenwater als aanmaakwater voor beton of betonwaren indien de waterkwaliteit het toelaat. In andere gevallen gebruik regenwater voor het spoelen en reinigen van machines en apparatuur. • Sluit de afvalwaterkringloop en hergebruik het afvalwater na bezinking opnieuw als spoelwater.
Natuursteen- bewerking	<ul style="list-style-type: none"> • Beperk de geluidshinder door gebruik van geluidsarme zaagbladen. • Beperk de productie van slib door gebruik van dunnere zaagbladen. • Valoriseer uw steenafval door het produceren van een ander product, bijvoorbeeld blokjes voor mozaïekvloeren of blauwe straatstenen. • In plaats van zuiver steenafval te storten kan het via een brekerinstallatie omgevormd worden tot een granulaat dat bruikbaar is in hoogwaardiger toepassingen zoals de betonindustrie. • Werk met een gesloten watercircuit met slibafscheiding.
Vlees- en visverwerking	<ul style="list-style-type: none"> • Besteed voldoende aandacht aan droog reinigen voor nat reinigen. Controleer regelmatig de uitvoering . • Koop detergents en desinfectantia aan in retourverpakkingen. Voorzie goede werkinstructies en materiaal voor een optimale dosering. • Optimaliseer de koeling onder meer door een goede isolatie van de koelcellen, goede afstelling en onderhoud van de koelinstallatie en een goede afscheiding tussen warme en koude zones. • Vervang oudere verlichting door energiezuinige TL-verlichting met elektronische voorschakelapparatuur.

1 Voor meer info en/of deelname aan het project kunt u altijd Helene De Rore contacteren bij de GOM - West-Vlaanderen, tel. 050/ 36 71 00.